

Ideologiasta koulutuspolitiikkaan

Tuuli Tomperi

Kehitysvammaisten Tukiliitto ry

Sisällys

1. Johdanto	2
2. Käytettävät käsitteet	3
3. Aineisto ja metodi.....	4
4. Analyysi.....	5
4.1. Sisäänkäisy ammatilliseen koulutukseen	5
4.2. Erityisen tuen tarpeen tunnistaminen	7
4.3. Erityisen tuen toteutus	9
4.4. Työpaikoilla toteutettava opetus	12
4.5. Resurssit	13
4.6. Opintojen jälkeen	15
4.7. Tuen toimivuus ja kehitysehdotukset	17
5. Johtopäätökset	19
6. Lähteet.....	22

LIITTEET:

Liite 1: Haastattelukutsu

Liite 2: Haastattelukysymykset

1. Johdanto

Yksi pääministeri Juha Sipilän hallituksen kärkihankkeista on ollut toisen asteen ammatillisen koulutuksen reformi. Reformi yhdistää lait ammatillisesta peruskoulutuksesta ja ammatillisesta aikuiskoulutuksesta yhdeksi laiksi ammatillisesta koulutuksesta (2017/531), joka astui voimaan 1.1.2018. Koulutuspolut ovat lakimuutoksen myötä yksilöllisiä, ja niissä otetaan huomioon aiempi osaaminen. Uudistus seuraa hallituksen strategista ohjelmaa, jossa tavoiteltiin työurien pidentämistä alkupäästä ja nopeaa siirtymistä työelämään valmistumisen jälkeen (Valtioneuvosto 2015).

Reformi muuttaa ammatillisen koulutuksen rahoitusta, ohjausta, toimintaprosesseja, tutkintojärjestelmää ja järjestäjäjärakenteita. Työpaikoilla oppimista lisätään, mikä tarkoittaa lähiopetuksen vähenemistä ammatillisessa koulutuksessa. (Opetus- ja kulttuuriministeriö 2018a.)

Ammatillisen koulutuksen uudistamista on perusteltu työelämän muutoksella. Ammatillisesta koulutuksesta on samalla leikattu, joten käytettävissä on aiempaa vähemmän rahaa. Ammatillisen koulutuksen reformilla tavoitellaan 190 miljoonan säästöjä, minkä lisäksi rahoitusta vähentävät vuosina 2014-2016 tehdyt muut leikkaukset. Leikkauksien yhteissumma on noin 248 miljoonaa euroa. (Opetushallitus 2018a.)

Yhä useampi ammatillisen koulutuksen opiskelija saa erityisopetusta. Erityisopetusta saaneiden osuus kaikista tutkintoon johtavan ammatillisen koulutuksen opiskelijoista on kasvanut viidestä yhdeksään prosenttiin 2004-2016 välisenä aikana (Tilastokeskus 2018). Suurin osa erityisopetusta saaneista opiskeli yleisissä ammatillisissa oppilaitoksissa. Erityisopetusta saaneista opiskelijoista 84 prosenttia opiskeli integroituna eli samassa ryhmässä muiden opiskelijoiden kanssa. Ammatillisissa erityisoppilaitoksissa opiskeli vuonna 2016 vain 13 prosenttia erityistä tukea saavista opiskelijoista Tilastokeskuksen mukaan.

Ammatillisen koulutuksen reformi vaikuttaa jokaiseen ammatillisen koulutuksen opiskelijaan. Reformi muuttaa ammatillisen koulutuksen järjestäjien rahoitusta niin, että toiminnan vaikuttavuuden ja tehokkuuden merkitys lisääntyy. Se tarkoittaa käytännössä opiskelijoiden valmistumisen ja työllistymisen vaikutusta rahoitukseen. Opintojen keskeyttäminen on hieman yleisempää erityistä tukea tarvitseville opiskelijoille kuin muille opiskelijoille (Opetushallitus 2018b). Erityisen tuen tarve ei välttämättä lopu koulutuksen jälkeen, ja tukea tarvitaan myös työelämään siirtymisen nivelvaiheessa.

Kehitysvammaisten Tukiliitto haluaa selvittää, miten reformi voi vaikuttaa erityistä tukea tarvitseviin opiskelijoihin. Selvitys antaa hyvät lähtökohdat jatkotutkimukselle ja suuntaa siitä, mitä kysymyksiä ja ongelmia ammatillisen koulutuksen reformi on herättänyt erityistä tukea tarvitsevien opiskelijoiden osalta.

Kehitysvammaisten Tukiliitto kannattaa yhdenvertaista koulutusjärjestelmää, joten selvityksen teoreettiseksi viitekehyyksi olen valinnut kouluinklusion. Inklusio määritellään tässä selvityksessä kouluun liittyväksi filosofiaksi tai normiksi, jonka mukaan koulun tulee tarjota jokaiselle yhteisönsä lapselle ja nuorelle opiskelupaikka riippumatta kyvyistä tai kulttuurisesta tai sosioekonomisesta taustasta (Kokko et al. 2015, 181). Inklusioajattelu esitettiin ensimmäisen kerran Salamancan (1994) julistuksessa, jonka myös Suomi on allekirjoittanut.

Salamancan julistuksen mukaan koko koulun toimintakulttuurin pitäisi muuttua niin, että yksilöön kohdistuvista vaateista siirrytään yhteisöä koskeviin vaateisiin. Tästä näkökulmasta erityistä tukea tai vaativaa erityistä tukea tarvitsevien ei pitäisi opiskella omissa oppilaitoksissa tai ryhmissä eristettynä muista opiskelijoista. Opetusta tulisi antaa yleisopetuksessa yksilöllisiä vahvuusalueita ja tavoitteita eikä vammaa ajatellen. (Hakala & Leivo 2015, 9.)

2. Käytettävät käsitteet

Erityinen tuki on tarkoitettu opiskelijoille, jotka tarvitsevat opiskeluun erityistä tukea pitkäaikaisesti tai säännöllisesti. Tuen tarpeen taustalla voi olla oppimisvaikeus, vamma, sairaus tai muu syy. Ennen ammatillisen koulutuksen reformia erityisen tuen päätöksen perusteella laadittiin henkilökohtaisen opetuksen järjestämistä koskevaa suunnitelmaa HOJKS. Nyt ammatillisessa koulutuksessa erityisen tuen päätös kirjataan jokaiselle tehtävään henkilökohtaisen osaamisen kehittämissuunnitelmaan *HOKSiin*. Siitä ilmenee erityisen tuen sisältö ja erityisen tuen tarpeen mukaiset toimenpiteet ja mukautukset. (Opetushallitus 2018c.)

Vaativa erityinen tuki on tarkoitettu opiskelijoille, joilla on vaikeita oppimisvaikeuksia tai vamma tai sairaus, joiden vuoksi opiskelija tarvitsee yksilöllistä, laaja-alaista ja monipuolista erityistä tukea. Opiskeluvaikeuksia voi tarvittaessa vahvistaa ammatilliseen koulutukseen valmentavassa koulutuksessa (VALMA-koulutus).

Vaativaa erityistä tukea annetaan myös työhön ja itsenäiseen elämään valmentavassa koulutuksessa (TELMA-koulutus), mutta se ei johda tutkintoon tai tutkinnon osaan. Sen tarkoituksena on antaa

henkilökohtaista ohjausta ja opetusta itsenäiseen elämään. Vaativaa erityistä tukea voivat antaa vain ne koulutuksen järjestäjät, joilla se on tehtävänä järjestämisluvassa (emt.).

Jokaisen nuoren opiskelua ja kiinnittymistä yhteiskuntaan on pyritty edistämään *nuorisotakuulla*, johon kuuluu *koulutustakuu*. Sen mukaan jokaiselle peruskoulun päättäneelle taataan koulutuspaikka lukioissa, ammatillisissa oppilaitoksissa, oppisopimuksessa, työpajassa, kuntoutuksessa tai muulla tavoin. Nuorisotakuu astui voimaan vuoden 2013 alussa, ja siitä on kehitetty uusia malleja Sipilän hallituksessa. (Nuorisotakuu 2018.)

3. Aineisto ja metodi

Selvityksen aineisto kerättiin haastattelemalla ammatillisen koulutuksen järjestäjien opinto-ohjaajia, erityisopettajia ja erityisen tuen ohjauskoordinaattoreita, joilla on yleiskuva erityistä tukea tarvitsevien opinnoista. Haastattelut ovat puolistrukturoituja yksilöhaastatteluja erityistä tukea tarvitsevien opiskelun ja ammatillisen koulutuksen reformin teemoista. Haastattelukysymykset ja -kutsu ovat selvityksen liitteenä.

Haastateltavat löydettiin oppilaitosten nettisivujen yhteistietojen avulla. Haastattelukutsu lähetettiin kuuteen eri ammatilliseen oppilaitokseen yhteensä 37:lle opinto-ohjaajalle, erityisopettajalle ja erityisen tuen ohjauskoordinaattorille. Viisi kutsun saanutta osallistui haastatteluun. Haastateltavat edustavat Suomen pohjoista, itäistä, keskistä ja eteläistä osaa. Länsi-Suomesta ei saatu haastateltavaa, mutta väestötiheydeltään alue vastaa keskisessä Suomessa tehdyn haastattelun aluetta.

Rajaan ammatillisen koulutuksen järjestäjät niihin, joilla ei ole vaativan erityisen tuen järjestämistä edellyttävää tehtävää järjestämisluvassa. Ammatillisen koulutuksen järjestäjien rajaaminen perustuu selvityksen teoreettiseen viitekehykseen. Ammatillisen koulutuksen reformi henkilökohtaistaa opintopolkuja, ja tuen pitäisi olla sen mukaan yksilöllistä ja tuen tarpeet huomioon ottavaa ammatillisessa koulutuksessa. Koulutuspolitiikka ja inklusio ovat sen valossa lähentyneet.

Ammatillinen koulutusjärjestelmä ei ole kokonaan inklusiivinen lakimuutoksen jälkeen. TELMA-koulutus säilyy erityisoppilaitoksissa, mikä erottelee vaativaa erityistä tukea tarvitsevat muista opiskelijoista erillisiin oppilaitoksiin. Tavoitteena on selvittää, miten erityinen tuki toteutuu yleisissä ammatillisissa oppilaitoksissa ja onko nykyistä inklusiivisempi toinen aste mahdollinen.

Rajauksen taustalla on myös se, että suurin osa erityistä tukea saavista opiskelijoista opiskelee yleisissä ammatillisissa oppilaitoksissa (Tilastokeskus 2018). Erityistä tukea saavien osuus yleisten ammatillisten oppilaitosten opiskelijoista on kasvanut ja koulutuspolitiikka on seurannut hitaasti

inkluusiokehitystä, joten tulevaisuudessa erityinen tuki voi tapahtua enenevässä määrin yleisissä ammatillisissa oppilaitoksissa. Siksi on tärkeää tutkia nyt, miten erityinen tuki toteutuu ammatillisessa koulutuksessa ja mihin pitää kiinnittää huomiota.

Teen laadullisen sisällönanalyysin litteroimistani haastatteluista. Sisällönanalyysissa tarkastelen aineistoa eritellen, tiivistäen ja yhtäläisyyksiä etsien. Pyrin muodostamaan tutkittavasta aiheesta kuvauksen ja kytkemään tulokset laajempaan ilmiöön ja aiempaan tutkimukseen. Analyysi perustuu kouluinkluusion teoreettiseen viitekehykseen.

4. Analyysi

4.1. Sisään pääsy ammatilliseen koulutukseen

Reformi uudistaa ammatillisen koulutuksen rahoituksen. Uudessa mallissa rahoitus koostuu neljästä elementistä, joista noin puolet on opiskeluvuosiin perustuvaa perusrahoitusta. Sen lisäksi rahoitus koostuu suoritusrahoituksesta, joka perustuu tutkintojen ja niiden osien suorittamiseen, ja vaikuttavuusrahoituksesta, joka määräytyy työllistymisen ja jatko-opintoihin siirtyneiden mukaan. Ammatillisen koulutuksen järjestäjät voivat hakea myös strategiarahoitusta esimerkiksi kehittämishankkeisiin. (Opetus- ja kulttuuriministeriö 2018b.)

Puolet rahoituksesta perustuu siis ammatillisen koulutuksen tehokkuuteen ja vaikuttavuuteen, joita mitataan suorituksilla ja työelämään tai jatko-opintoihin siirtymisellä. Erityistä tukea tarvitsevat opiskelijat keskeyttävät ammatilliset opintonsa useammin kuin muut opiskelijat. Opetushallituksen tekemän selvityksen (2018b) mukaan erityisopiskelijoista 14,5 prosenttia jätti opintonsa kesken lukuvuonna 2016-2017, kun taas kaikista opiskelijoista 11,4 prosenttia jätti samana lukuvuonna opintonsa kesken ennen valmistumista.

Opetus- ja kulttuuriministeriön asetuksen (682/2017) mukaisesti ammatillisen koulutuksen rahoituksen laskentaperusteisiin vaikuttaa korottavasti erityisen tuen tarve. Erityisen tuen järjestämisen korotuskerroin on valmentavassa koulutuksessa suurempi kuin tutkintokoulutuksessa. Koulutuksenjärjestäjillä, joilla on vaativan erityisen tuen antaminen tehtävänä järjestämisluvassa, korotus on melkein kaksinkertainen.

Suurin osa haastateltavista oli sitä mieltä, että ammatillisen koulutuksen reformi ei vaikuta erityistä tukea tarvitsevien sisään pääsyyn. Yksi vastaajista kertoo nuorisotakuun vaikutuksesta näin:

”Ei sillä [reformilla] sisään pääsyyn ole vaikutusta, koska meillä tällä alueella on sellainen tilanne, että esimerkiksi nuorisotakuu toteutuu tosi hyvin eli periaatteessa

kaikille peruskoulun päättävälle löytyy se opiskelupaikka. Tällä alueella on yksittäisiä, jotka jää ilman opiskelupaikkaa. Kaikille se paikka löytyy, mutta sitten on joitakin niitä, jotka ei itse hakeudu koulutukseen. Se määrä on vähän lisääntynyt viime vuosina.”

Eräs haastateltu opinto-ohjaaja arvioi ammatillisen koulutuksen reformin vaikuttavan positiivisesti erityistä tukea tarvitsevien sisäänpääsyyn oppilaitoksessaan. Hänestä opintoihin on helpompi päästä nyt siitä riippumatta, onko erityisen tuen tarvetta vai ei. Vastajaan oppilaitoksessa sisäänottoja on ollut selkeästi aikaisempaa enemmän.

Rahoituksen uudistuminen aiempaa tuloskeskeisemmäksi näkyi yhdessä vastauksessa. Haastateltavan mukaan reformi vaikuttaa niillä aloilla, joihin on eniten hakijoita.

”Varmaan on aloja, joissa on paljon hakijoita. Ja silloin otetaan tietenkin niitä itseohjautuvia mieluummin, mut sit meillä on koko ajan aloja, joihin me ei saada aloituspaikkoja täyteen, niin silloinhan me otetaan ihan kaikki. – – On ehkä helpompi ottaa just niitä, jotka pärjää itsekseen, koska rahoitus perustuu siihen, että tulee tutkinnonosia ja tutkintoja.”

Erityistä tukea tarvitsevien opiskelijoiden kannalta on ongelmallista, jos tuen tarve asettaa opiskelijat eriarvoiseen asemaan alavalinnassa. Silloin erityistä tukea tarvitsevat opiskelijat eivät välttämättä pääse haluamalleen opiskelualalle, jos alalle on paljon hakijoita, vaikka he muuten pystyisivät opiskelemaan ammatillisessa koulutuksessa tuetusti.

Opiskelijoita voidaan ottaa ympäri vuoden sisään jatkuvassa haussa, koska koulutuksen järjestäjä voi päättää hakuajoista ja -menettelyistä (Ammatillisen koulutuksen laki 2017/531 § 37). Koulutuksen järjestäjällä on velvollisuus hakeutumisvaiheen ohjaukseen. Esimerkiksi erityistä tukea tarvitsevaa nuorta pitää auttaa selvittämään, mikä koulutus vastaisi hänen tarpeitaan ja osaamistaan. Jos sopivaa koulutusta ei löydy tai hakija ei saa hakemaansa paikkaa, koulutuksen järjestäjällä on velvollisuus ohjata hakija toisen koulutuksen järjestäjän tai muiden palveluiden piiriin.

Yhteishaku ammatilliseen koulutukseen järjestetään edelleen valtakunnallisesti kerran vuodessa keväisin perusopetuksen, kymppiluokan tai valmentavan koulutuksen samana tai edellisenä vuonna päättäneille. Yhteishaussa käytetään valtakunnallisia valintaperusteita. VALMA- ja TELMA-koulutukseen järjestetään valtakunnalliset haut, joiden lisäksi näiden koulutusten järjestäjät voivat järjestää jatkuvia hakuja. (Opetushallitus 2018c.)

Hakijalla on mahdollisuus tulla valituksi koulutukseen, vaikka valintapisteet eivät riittäisi sisään pääsemiseen. Oppilaitokset voivat valita hakijan koulutukseen harkinnanvaraisen valinnan kautta, jos siihen on erityinen syy. Sellaisiksi luetaan muun muassa oppimisvaikeudet, sosiaaliset syyt ja koulutodistusten puuttuminen. (emt.)

4.2. Erityisen tuen tarpeen tunnistaminen

Erityisen tuen tarve voi olla tiedossa jo ennen opintojen alkua tai se voi tulla ilmi opintojen aikana. Kaikissa haastatteluissa ilmenee, että erityisen tarpeen tunnistamisessa käytetään perusopetuksesta saatavia siirtotietoja. Tiedonsiirrossa on kuitenkin ongelmia; yhdessä haastateltavan erityisopettajan oppilaitoksessa tiedonsiirto ei ollut toiminut automaattisesti ollenkaan ja tietoa erityisen tuen tarpeesta ei saatu, vaikka tiedon välittämiseen on ollut huoltajan suostumus.

Huoltajalta tarvittava lupa alle 18-vuotiaan tiedonsiirtoon perusopetuksen ja toisen asteen koulutuksen nivelvaiheessa saattaa vaikeuttaa erityisen tuen tarpeen tiedon välittymistä ammatilliseen oppilaitokseen.

”Meillä on paljon huoltajia, jotka on sitä mieltä, että toisella asteella aloitetaan puhtaalta pöydältä eikä haluta kertoa kaikkea, mikä on sitten vähän ongelmallista. Kyl mäkin esimerkiksi meen aloittavien opiskelijoiden vanhempainiltaan ja sanon, et peruskoulussa on yleinen, tehostettu ja erityinen tuki, niin meillä tuki joko on tai ei ole.”

Opintojen alussa jokaisen haastateltavan oppilaitoksessa tehdään opiskeluvalmiuskartoitukset kaikille uusille opiskelijoille. Kartoitukseen kuuluu matematiikan, äidinkielen ja suomen kielen lähtötasotestit. Tuen tarvetta voidaan kysyä sähköisesti myös Wilmassa heti opintojen alussa tai erillisellä paperilomakkeella.

Ammatillisen koulutuksen reformin myötä jokaiselle opiskelijalle tehdään henkilökohtaisen osaamisen kehittämissuunnitelma (HOKS). Erityinen tuki kirjataan HOKSiin eikä erillistä HOJKSia eli henkilökohtaisen opetuksen järjestämistä koskevaa suunnitelmaa tehdä.

HOKS-keskustelut ovat haastattelujen mukaan tuoneet uuden työkalun erityisen tuen tarpeen tunnistamiseen. Keskusteluissa ovat mukana vastuuopettaja, opiskelija itse ja tarvittaessa huoltaja tai hoitotaho. Jos opetus järjestetään työpaikalla, mukana voi olla myös työpaikkaohjaaja tai henkilö oppisopimustyöpaikalta. HOKS-keskustelut täydentävät perusopetuksesta saapuvia siirtotietoja, ja niissä voi tulla esille haastattelujen mukaan uusia tapauksia erityisen tuen tarpeesta.

HOKS-keskusteluiden lisäksi opettajat havainnoivat opiskelun alettua oppitunneilla. Opettajien roolia erityisen tuen tarpeen tunnistamisessa korostetaan vastauksissa. Havainnointia tehdään koko ajan arjen opetuksessa; opiskelun etenemistä ja oppimisessa mahdollisesti ilmeneviä haasteita seurataan. Useassa vastauksessa ilmenee, että erityisopettajan rooli on koordinoida ja konsultoida opettajia, joten vastuu erityisen tuen havainnoista jää usein vastuuopettajille tai muille opettajille. Opettajien ohjausosaamista halutaankin kehittää vastausten mukaan entisestään.

Erityisopetuksen perustetta ei tarvitse määrittellä uuden ammatillisen koulutuksen lain (531/2017) mukaan. Koulutuksen järjestäjän tulee kirjata HOKSiin tarjottavan erityisen tuen sisältö, osaamisen arvioinnin mukauttaminen sekä ammattitaitovaatimuksista tai osaamistavoitteista poikkeaminen. Erityisopetuksen peruste kerätään kuitenkin edelleen Tilastokeskusta varten. Haastateltavat kertovat, että diagnoosikeskeistä ajattelua on pyritty vähentämään.

”Itse oon henkilökohtaisesti sitä mieltä, että ne koodit pitäisi poistaa kokonaan ja määrittää vaan se, mitä tukea tarvitaan ja mihin se tuen tarve kohdistuu. Ihan turhaa ja ne kuulostaa kammottavilta.”

Tilastokeskuksessa (2018) ammatillisen koulutuksen erityisopetustilastossa erityisopetuksen perusteet määritellään 12-luokkaisesti, ja erityisopetuksen peruste määräytyy erityisopetuksen ensisijaisen syyn mukaan.

Taulukko 1. Erityisopetuksen peruste (Tilastokeskus)

01. hahmottamisen, tarkkaavaisuuden ja keskittymisen vaikeudet (esim. AD/HD tai ADD)
02. kielelliset vaikeudet (esim. vaikea lukiongelma, dysfasia, dyslexia)
03. vuorovaikutuksen ja käyttäytymisen häiriöt (esim. sosiaalinen sopeutumattomuus)
04. lievä kehityksen viivästyminen (opiskelijalla laajoja oppimisvaikeuksia)
05. vaikea kehityksen viivästyminen; keskivaikea tai vaikea kehitysvamma
06. psyykkiset pitkäaikaissairaudet (mielenterveyden ongelmat, päihdekuntoutujat)
07. fyysiset pitkäaikaissairaudet (kuten allergia, astma diabetes, epilepsia, syöpä)
08. autismiin tai Aspergerin oireyhtymään liittyvät oppimisvaikeudet
09. liikkumisen ja motorisen toimintojen vaikeus (tuki- ja liikuntaelinvammat, cp-oireyhtymä, lyhytkasvuisuus)
10. kuulovamma
11. näkövamma
12. muu syy, joka edellyttää erityisopetusta

4.3. Erityisen tuen toteutus

Vastaajien oppilaitoksissa erilaiset tuvat, pajat, tukiopetus, treenaamot ja ohjaamot olivat eniten käytettyjä erityisen tuen muotoja. Tukiopetus ja pajatoiminta ovat avoimia kaikille halukkaille. Erityisopettajien palvelut ovat saatavilla erityisesti edellä mainitun kaltaisissa pajoissa, ja vastuu oppitunneilla annettavasta tuesta on yleensä muilla opettajilla.

Suurin osa haastateltavista toteaa pienryhmäopetuksen olevan käytössä erityistä tukea tarvitseville opiskelijoille. Pienryhmäopetuksesta puhuttaessa huomio kiinnittyy kouluinklusion toteutumiseen. Inklusiivisessa koulutusjärjestelmässä opiskelu on alusta alkaen yhteistä eikä erillisiä erityisluokkia tai -kouluja ole.

”Mä oon kova pienryhmien puolustaja ja saanut vähän sapiskaakin siitä, että nää ei ois inklusion mukaisia, mutta mulla on niin hyvä kokemus siitä, että meidän pienissä ryhmissä, jossa siis tuki tulee siitä, että siellä on siis yksi opettaja tai korkeintaan kaks, – – mut siellä on se tuttu ryhmä, tuttu työpaikka, jossa tehdään. Tosi moni suoraan peruskoulusta tullut tarvii semmosta. Ne toimii ja niitä me ollaan tutkittu, että siellä läpäisy on jopa 16 prosenttia parempi kuin vastaavissa perusryhmissä.”

Toisaalta globaalissa mittakaavassa segregatioon perustuva erityisopetus on kyseenalaistettu jo parikymmentä vuotta (esim. UNESCO 1994; YK:n Vammaissopimus 2004). Segregaatiolla viitataan koulutukseen, jossa erityistä tukea tarvitsevat opiskelijat opiskelevat suurimman osan ajasta muista erillisillä oppitunneilla, kouluissa tai oppilaitoksissa. Vaikka inklusioajattelu on kasvattanut suosiotaan, koulutusjärjestelmät eivät ole kehittyneet samaa tahtia ja ottaneet inklusiota tukevia toimintatapoja ja opetusmenetelmiä käyttöön. Etenkin Suomi on maailmanlaajuisessa vertailussa inklusiivisesta kehityksestä jäljessä; erityisopetus perustuu edelleen pääosin segregatioon (EADSNE 2012).

Haastatteluissa ei olla kuitenkaan täysin inklusiota vastaan. Opiskelijoiden vastuopettajat ovat yhden erityisopettajan mukaan asianomistajia, joilla pitäisi olla kykyä ja taitoa antaa erityisen hyvää opetusta, ettei erityisopetusta tarvitsisi antaa. Toisin sanoen hänen mielestään erityisopettajien tehtävä itsestään tarpeeton niin, että kaikilla opettajilla olisi osaamista riittävästi. Erityisopettajien rooli voi olla inklusiivisessa opetuksessa erityistä tukea ja muita opettajia ohjaava, kun segregatioon perustuvassa erityisopetuksessa erityisopettajien työnkuvaan kuuluu etenkin yksilö- ja pienryhmäohjaus.

Kasvatustieteen kirjallisuus mainitsee monia keinoja inklusiivisen opetuksen lisäämiseksi. Timo Saloviita (2016) on tutkinut Suomessa inklusiivisista opetusmenetelmistä samanaikaisopetusta, vertaisopetusta ja yksilöllisiä mukautuksia perusopetuksessa. Jokainen näistä opetusmetodeista on saanut empiiristä tukea tutkimuksista.

Samanaikaisopetuksella viitataan siihen, että luokkatilassa on vähintään kaksi opettajaa, jotka jakavat opetusvastuun. Vertaisopetuksessa vertaiset eli oppijat opettavat toisiaan esimerkiksi ryhmätöiden tai tuutoroinnin avulla. Oppimista tapahtuu niin vertaiselta opetusta saadessa kuin itse opettaessakin. Yksilöllinen mukauttaminen tarkoittaa sitä, että koulutus muokataan opiskelijoiden yksilöllisille osaamistasoille. Yksilöllinen mukauttaminen sisältää kaikki koulutuksen ja oppimisen vaiheet; opetuksen sisältö, ohjaaminen, oppimistulokset ja niiden arviointi on sen mukaan muokattava yksilöllisesti. (emt., 561.)

Erityisopetusta on tutkittu etenkin perusopetuksessa. Perusopetuksessa käytettävät opetusmenetelmät eivät kuitenkaan välttämättä sovi ammatilliseen koulutukseen, koska siellä erityisen tuen tarkoituksena on ammatillisen osaamisen ja pätevyuden vahvistaminen työelämää varten. On arvioitu, että tekemällä oppiminen on helpompaa erityistä tukea tarvitseville opiskelijoille kuin yleissivistävien aineiden opiskelu (Hirvonen & Pirrtimaa 2016, 237). Myös haastateltavat kertovat, että erityistä tukea saa eniten yhteisissä tutkinnon osissa eli viestintä- ja vuorovaikutusosaamisessa, matemaattis-luonnontieteellisessä osaamisessa sekä yhteiskunta- ja työelämäosaamisessa.

Kaaviossa 1. *Erityisen tuen muodot* kuvataan haastateltavien kertomia erityisen tuen muotoja, jotka olen luokitellut inklusiivisiin ja ei-inklusiivisiin tuen muotoihin. Aineistosta tulee ilmi edellä mainituista inklusiivisen opetuksen muodoista samanaikaisopetus ja yksilöllinen mukauttaminen. Lisäksi olen luokitellut monessa vastauksessa esille tulleen kaikille avoimen tukiopetuksen ja pajatoiminnan inklusiiviseen tukeen. Kouluinklusion mukaisesti kaikille avoin tukiopetus ei ole vammakeskeistä, vaan se perustuu yksilölliseen osaamiseen ja tarpeeseen.

Ei-inklusiiviseen tukeen olen luokitellut pienryhmäopetuksen, yksilöohjauksen ja erillisen koulutustyöpaikan. Pienryhmäopetus ja yksilöohjaus eivät ole puhtaasti segregatiivisia opetusmuotoja, jos opetus ei tapahdu kokonaan niissä. Euroopan erityisopetuksen ja inklusiivisen opetuksen kehittämiskeskus (EADSNE 2012) määrittelee opetuksen segregatiiviseksi, jos erityistä tukea tarvitseva opiskelija joutuu opiskelemaan erillisessä pienryhmässä tai erityiskoulussa suurimman osan ajasta eli 80 prosenttia tai enemmän koulupäivästä.

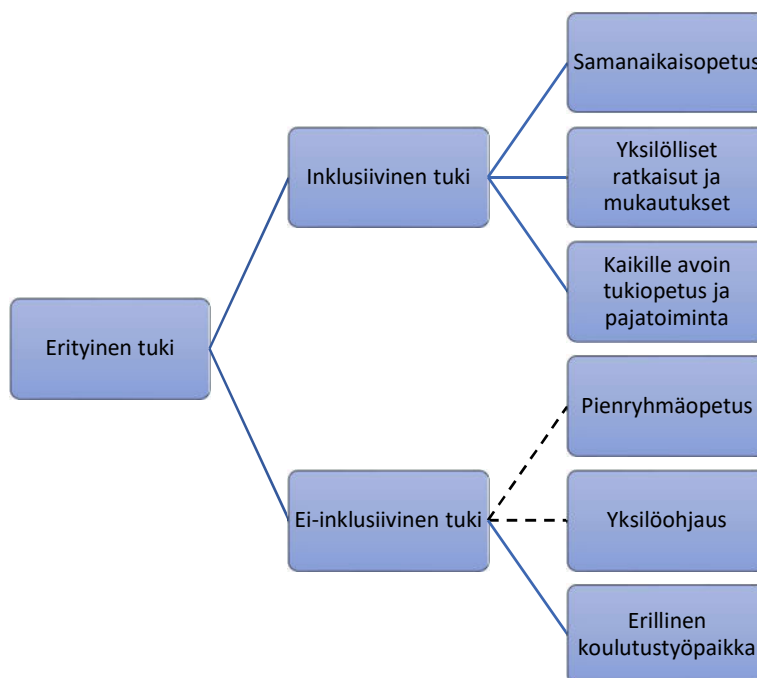
Ammatillisen koulutuksen lain (2017/531 § 64) mukaan erityisellä tuella tarkoitetaan opiskelijan tavoitteisiin ja valmiuksiin perustuvaa suunnitelmallista pedagogista tukea sekä erityisiä opetus- ja

opiskelijajärjestelyitä. Erityistä tukea saavan opiskelijan osaamisen arviointia voidaan myös mukauttaa tai ammattitaitovaatimuksista tai osaamistavoitteista poiketa, jos se on välttämätöntä. Koulutuksen järjestäjä suunnittelee ja toteuttaa erityisen tuen. Erityisen tuen muodot ovat yksilöllisiä, koska ne perustuvat opiskelijan yksilöllisiin tuen tarpeisiin. (Opetushallitus 2018a.)

Koulutuspolitiikka ja inklusioajattelu ovat ammatillisen koulutuksen reformin myötä jonkin verran lähentyneet. Tukitoimet määritellään jokaiselle erityistä tuen päätöksen saaneelle yksilöllisesti HOKSiin. Koulutuksen järjestäjille jää kuitenkin paljon valtaa erityisen tuen suunnittelussa ja toteuttamisessa. Erityisen tuen muodot voivat siis vaihdella hyvin suuresti ammattioppilaitoksesta ja paikkakunnasta riippuen.

Ammatillisen koulutuksen järjestäjien ja erityisopettajien vastuu tuen toteuttamisessa on tullut esille myös aiemmassa tutkimuksessa. Hirvonen ja Pirttimaa (2016) väittävät, että erityisopettajat työskentelevät itsenäisesti ja että he eivät perusta työtään vakiintuneelle, jaetulle mallille. Erityisopettajien konsultoiva rooli on olemassa, mutta sitä ei käytetä järjestelmällisesti. Aineisto tukee väitettä. Haastateltavat eivät ole yksimielisiä erityisopettajien roolista ammatillisessa koulutuksessa. Osan mielestä erityisopetuksen pitäisi jatkossakin perustua yksilö- ja pienryhmäopetukselle, kun taas osa on koordinoivan ja ohjaavan erityisopettajuuden puolella.

Kaavio 1. Erityisen tuen muodot

Haastatteluista käy ilmi, että yksilöllisen tuen järjestäminen on hankalaa, koska opettajien resurssit eivät riitä erityistä tukea tarvitsevien opiskelijoiden tukemiseen perinteisessä, opettajakeskeisessä

oppimisympäristössä. Pienryhmien oppimistulokset ovat varmasti paremmat, jos vertailuparina on oppimistilanne, jossa erityistä tukea ei ole ollenkaan.

”Monesti se on niin, että se ammattiopettaja joutuu toisten opiskelijoiden kustannuksella antamaan semmoisen tuen, jonka se opiskelija tarvitsee.”

Aineiston mukaan opetuksessa voidaan käyttää myös yksilöllisiä ratkaisuja kuten pidennettyä suoritusaikaa, asioiden kertaamista ja opintotehtävien suorittamista vaihtoehtoisella tavalla. Kirjallisia tehtäviä voi täydentää suullisesti ja raportin voi tehdä esimerkiksi videoimalla. Erityistä tukea saadaan haastattelujen mukaan eniten yhteisissä tutkinnonosissa, joissa erityisopettaja antaa yksilöllistä tukea. Työpäivän lyhentäminen, suoritusjärjestyksen muuttaminen ja työvaltaisten keinojen käyttöönotto mainittiin myös yksilöllisen erityisen tuen keinona.

4.4. Työpaikoilla toteutettava opetus

Ammatillisen koulutuksen reformissa työpaikalla tapahtuvaa opiskelua lisätään. Työpaikalla järjestettävä koulutus järjestetään joko oppisopimukseen tai koulutussopimukseen perustuvana koulutuksena. Kummastakin tehdään kirjallinen sopimus osapuolten kesken, johon liitetään opiskelijan henkilökohtaisen osaamisen kehittämissuunnitelma HOKS. (Laki ammatillisesta koulutuksesta 2017/531, 8 luku.)

Merkittävin muutos työpaikalla tapahtuvassa oppimisessa on tiedonkulku koulutuksen järjestäjän ja työpaikan välillä haastateltavien mukaan. Koska henkilökohtaisen osaamisen kehittämissuunnitelma tulee liittää oppisopimuksen tai koulutussopimuksen, keskustelu erityisestä tuesta käydään yhdessä opiskelijan, työpaikkaohjaajan ja ohjaavan opettajan kanssa. Tiedon kulkeminen edellyttää, että siihen on opiskelijan suostumus. Oppisopimukseen ja koulutussopimukseen tulee liittää HOKS vain siltä osin kuin se koskee työpaikoilla tapahtuvaa oppimista. (emt.)

Tiedonkulun lisäksi haastateltavat kertovat, että ammatillisen koulutuksen reformin vaikutusta erityisen tuen järjestämiseen työssäoppimisessa on vaikea arvioida. Reformi ei ole lisännyt erityisen tuen toteutumista työpaikalla. Haastateltavat kertovat, että erityisopettajat käyvät harvoin työpaikoilla ja päävastuu tuen antamisesta ohjaavalla opettajalla. Ohjaavat opettajat voivat käydä alussa tutustumassa opiskelijan kanssa tutustumassa työpaikalla, ja tarvittaessa he tekevät ohjauskäyntejä. Tuki pyritään antamaan työpaikalla oppimisen alussa, koska riski keskeyttää on silloin erityisen suuri aineiston mukaan.

Opettajien hyviä suhteita työelämään ja kontakteja työpaikoille korostetaan; opettajilla on tiedossa työpaikat, joissa on sopivantasoisia tehtäviä ja hyvää ohjausta. Yhdessä oppilaitoksessa on tekeillä uusi rekisteri työnantajista, jossa voidaan mainita, onko työpaikka valmis ottamaan erityisen tuen tarpeessa olevia opiskelijoita.

”Tavallaan sitä työpaikkaa valitaan jo vähän sen mukaan, minkälaiset opiskelijan tarpeet ovat, että olisi realistinen mahdollisuus selviytyä. Jos on vähän hitaampi oppija, niin ei me laiteta kaikista kiireisimpään lounasravintolaan töihin.”

Muutamasta vastauksesta käy ilmi, että erityistä tukea ei ole järjestetty ”mitenkään erityisesti” työpaikoilla. Tieto erityisen tuen tarpeesta kulkee HOKS:n mukana työpaikalle, mutta siihen se jää muutaman haastateltavan oppilaitoksessa.

Lisäksi oppilaitokset ovat järjestäneet työssäoppimispaikkoja omaan pihapiiriinsä; erityistä tukea tarvitsevat voivat mennä oman oppilaitoksen kahvilaan tai metsäalan puolella oman oppilaitoksen harjoitusmetsään oppimaan. Yhden vastaajan mukaan yhteistyötä on tehty harvinaisissa tapauksissa myös työpajojen eli erityistyöllistämisen sektorin kanssa yhteistyötä.

Kaaviossa 1. olen luokitellut erillisen koulutustyöpaikan eli vain erityistä tukea tarvitseville tarkoitettuna koulutustyöpaikan ei-inkluusiviseksi erityisen tuen muodoksi. Opiskelijan sijoittaminen erityistyöllistämisen sektorille ylläpitää työssäoppimisen kaksoisjärjestelmää. Kaksoisjärjestelmällä viitataan sellaiseen opetukseen, jossa yleis- ja erityisopetus ovat eriytyneet omiksi järjestelmikseen (Opetushallitus 2005, 10).

Varsinaisiksi erityisen tuen tavoiksi työpaikoilla mainitaan työtehtävien toistot, riittävä harjoittelu ja kannustus. Opiskelija saattaa tarvita ohjeet tietyssä muodossa tai ne pitää antaa tietyllä tavalla. Digitalisaatio on tuonut lisää tuen keinoja työpaikalla opiskeleville. Esimerkiksi pikaviestisovellusten avulla ohjaavalta opettajalta voi kysyä, jos jokin asia mietityttää työpaikalla.

4.5. Resurssit

Erityisen tuen päätöksen tekeminen on hoidettu vastaajien oppilaitoksissa eri tavoin. Ammatillisen koulutuksen laki määrittää, että erityisen tuen päätösprosessissa kuvaus erityisen tuen tarpeesta ja tarvittavat tukitoimet on kirjattava HOKSiin (Laki ammatillisesta koulutuksesta 2017/531 § 67). Koulutuksen järjestäjä päättää opiskelijalle annettavasta erityisesti tuesta, ja päätös on hallinnollinen asiakirja. Päätöksessä kuullaan opiskelijaa ja opiskelijan huoltajaa tai laillista edustajaa. Käytännössä

se tapahtuu HOKS-keskusteluissa, joissa on mukana oma ohjaava opettaja, opiskelija, huoltaja ja mahdollisesti erityisopettaja.

Haastateltavien oppilaitoksissa erityisen tuen päätöksen tekeminen kuuluu joko erityisopettajalle, erityisen tuen ohjaajalle tai ryhmäohjaajalle. Päätöksen tekeminen on siis allokoitu heidän työnkuvaansa, mutta muita resursseja erityisen tuen päätöksen tekemiseen ei ole annettu.

”Mä tiedän, että osassa oppilaitoksista ja koulutuksenjärjestäjistä on semmoinen käytäntö, että kun tehdään etusuunnitelma, niin siitä automaattisesti tipahtaa tietty tuntimäärä tai resurssi. Meillä [oppilaitoksen nimi poistettu] näin ei ole ollut. – – Se on sitä työtä, mitä opettajan pitää tehdä joka tapauksessa, tehdä ne kirjaukset. Etusuunnitelmat tuo sitä tukiresursssia.”

Kahdesta haastattelusta käy ilmi, että haastateltavien oppilaitoksissa on siirrytty vuosityöaikaan. Kaikki ammatillisen koulutuksen opettajat siirtyvät vuosityöaikajärjestelmään elokuuhun 2020 mennessä. Vuosityöaika perustuu opettajan tekemiin tunteihin. Kaikki työtehtävät tehdään työajalla, joka jaetaan sidottuun, sitomattomaan ja sellaiseen työaikaan, jossa jakoa ei tehdä. Sidotussa työajassa aika ja paikka on määritelty, kun taas sitomattoman työajan ajan ja paikan opettaja päättää itse. Palvelussuhteen ehdot eivät ole enää sidoksissa koulutusalaan, vaan ammatillisen koulutuksen opettajat saavat samalla työajalla saman palkan. (Kuntatyönantajat 2018.)

Erityisen tuen päätöksen tekeminen ja sen kirjaaminen HOKSiin työllistää opettajia, mutta pelkässä opetusvelvollisuuden perustuvassa työaikajärjestelmässä sen tekemiseen ei ole varattu resursseja. Vuosityöaikaan siirtyminen voi olla siihen hyvä ratkaisu, koska sen tarkoituksena on, että kaikki työtehtävät tehdään työajalla. On kuitenkin haastavaa, että näin monet muutokset tulevat samaan aikaan toiselle asteelle.

Osa haastateltavista kertoo, että erityisen tuen antamiseen ei ole varattu tarpeeksi resursseja:

”Meillä on erityisopettajia, jotka ei tee erityisen tuen suunnitelmia enempää juuri sen takia, että resursseja ei oo tarpeeks. Toivehan olis, että tää reformi jotenkin ohjais siihen, että kun osa menee nopeammin ja itsenäisemmin, niin sitten jäis enemmän resursseja niihin, jotka tarvii enemmän tukea. Salli mun nauraa. En usko hetkeäkään, et se näin toteutuu missään oppilaitoksessa Suomessa.”

Resurssit eivät välttämättä osu siihen kohtaan, kun opiskelijalla olisi kaikista suurin tuen tarve. Erityistä tukea tarvitsevien opiskelijoiden määrää ei voi tietää etukäteen, ja yleensä resurssit lasketaan

edellisen vuoden mukaan. Lisätunnit voidaan laskea tietyllä tarvittavalla kertoimella opettajille. Perusopetukseen verrattuna resursseja erityisen tuen toteutukseen on vähän.

”Meillä on laskettu [resurssit] edellisen vuoden mukaan, et ne tulee vähän jälkijunassa, mutta aika stabiilejahan nää on. Ei niissä oo kauheesti muutoksia. Niiden mukaan tietyllä kertoimella lasketaan tunteja opettajille, mut se ei oo kauhean paljon. – – Peruskoulun kanssa me ollaan puhuttu ja laskettu, et siellä on moninkertaisesti verrattuna meihin.”

Haastatteluista käy ilmi, että resurssit ovat muutenkin tiukoilla ammatillisessa koulutuksessa, mikä selviää myös ammatillisen koulutuksen rahoituksen leikkauksista. Ammatillisen koulutuksen reformin tarkoituksena on nopeuttaa ja yksilöllistää opintopolkua niin, että jäljellä olevat resurssit riittäisivät ammatillisen opetuksen järjestämiseen. Ainakaan vielä uudelleen resurssointi ei ole näkynyt koulutuksen järjestämisessä:

”Aloittavilla opiskelijoilla pitäisi olla ehdottomasti alussa lähiopiskelua, niin miten he saa sen ammattitaidon, jota voi mennä näyttää työelämään, ei mitenkään. – – Et sä opeta vaikka bussikuskia, jos sitä bussia ei ole olemassa, ja se bussi tarvii sen hallin. Opiskelija tarvii katon ja tietokoneen, kun se harjoittelee tätä digihomma.”

”Se oli jotenkin ihan absurdia, että samaan aikaan leikataan ihan järkyttävästi ja samaan aikaan tuodaan näin massiivinen uudistus. Mä pahoin pelkään, et into tähän reformiin ei oo niin kova, kuin se ois voinu olla, jos me oltais saatu pelimerkit tähän.”

Yksi haastateltavista kertoo, että opiskelijamäärät ovat kasvaneet samalla, kun erityisen tuen tarve on kasvanut. Silti työtä tehdään samalla henkilömäärällä. Resurssit eivät ole siis kasvaneet tuen määrän kasvamisen mukana.

4.6. Opintojen jälkeen

Haastateltavien oppilaitoksissa opiskelijoiden sijoittumista työelämään opintojen jälkeen ei seurata systemaattisesti. Valmistumis- ja jälkikyselyjä tehdään, mutta tilastotietoa ei ole. Tiedon keräämisestä sanotaan muun muassa seuraavaa:

”Niitähän on tehty jonkun verran niitä kyselyjä, joissa on kysytty, missä on vaikka kaksi vuotta valmistumisesta, mutta säännönmukaisesti ei olla tehty.”

Valmistumiskysely on, että kuka sitten on menossa armeijaan, töihin tai sehän voi muuttua hirveästi.”

”Meillä on myös tää jälkiselvittely, et me soitetaan oppilaitoksista valmistuneille erityisopiskelijoille ja niitä lukuja saa ammatillisen erityisopetuksen koordinaatiokeskukselta.”

Työelämään siirtyminen valmistumisen jälkeen riippuu haastateltavien mukaan erityisen tuen tarpeesta ja tuen tarpeen määrästä. Työllistyminen aiheuttaa ongelmia etenkin niille, joille tuen tarpeet ovat hyvin suuret tai joilla tutkinnonosia on jouduttu mukauttamaan. Avoimille työmarkkinoille työllistyminen on hankalaa, jos on erään haastateltavan sanoin ”pahoja kehityksen viivästyksiä”. Vaihtoehtona on kuntouttava työtoiminta ja työkokeilut, jos työllistyminen ei muuten onnistu.

”Ei tietenkään kaikki meidän erityisen tuen opiskelijat työllisty, et se on pakko myöntää, et on niitä, et me tiedetään heti, et nyt me halutaan vaan tutkinto, ei tää työllisty. Ainakaan tälle alalle. Mut ne on vaan realiteetteja. Sille nuorelle on tärkeää saada se tutkinto.”

Yhden vastaajan oppilaitoksessa suurimmalla osalla erityistä tukea tarvitsevista opiskelijoista on lukivaikeuksia, ADHD:tä, Asperger-piirteitä ja muita vähän tukea vaativia erityispiirteitä. Heistä suurin osa työllistyy samalla tavalla muiden opiskelijoiden kanssa. Tarvittavia tukitoimia työelämään siirtymiseen kaikille erityistä tukea tarvitseville opiskelijoille ei tällä hetkellä ole, jos erityisen tuen tarve on suuri.

Nivelvaihe opintojen päättymisen ja työelämään siirtymiseen välissä kaipaisi haastattelujen mukaan kehittämistä. Ohjaamo mainitaan tukikeinona työelämään siirtymiseen. Ohjaamo-toimintaa alettiin laajentaa vuonna 2014 osana Suomen nuorisotakuuta. Siellä nuoren on mahdollista saada moniammatillista ohjausta ja tukea. Ohjaamossa alle 30-vuotias saa apua työhön, koulutukseen ja arkeen liittyvissä asioissa. Ohjaamoja on noin 60 valtakunnallisesti Helsingistä Rovaniemelle. (Ohjaamot 2018.)

Erityistä tukea tarvitsevan opiskelijan auttaminen eteenpäin ei ole aina helppoa. Yhden vastauksen mukaan se jää monesti lapsen vanhempien harteille, vaikka lapsi olisi jo täysi-ikäinen. Ammatillisen koulutuksen järjestäjien pitäisi ottaa aiempaa enemmän vastuuta erityistä tukea tarvitsevien valmistuneiden opiskelijoiden työelämään ohjaamisessa.

Kuten 4.1. kappaleessa mainitaan, erityistä tukea tarvitsevien opiskelijoiden keskeyttämisprosentti on hieman suurempi kuin muiden opiskelijoiden. Ammatillisen koulutuksen reformin myötä myös tutkinnonosista saa todistuksen, mikä voi parantaa mahdollisuuksia työelämään siirryttäessä. Erityistä tukea tarvitsevien opiskelijoiden kannalta on tärkeää, että kaikki osaaminen tunnustetaan ja osaamisen voi esittää dokumentilla työtä hakiessa. Toisaalta tutkintojärjestelmän sääntelyn keventäminen ei saa heikentää tutkinnonosien suorittaneiden vertailukelpoisuutta.

4.7. Tuen toimivuus ja kehitysehdotukset

Haastateltavat kertovat, että ohjaus ja tuki sekä niiden kohdistaminen toimii ammatillisissa opinnoissa pääosin hyvin, mutta puuttuvat resurssit estävät kaiken tarvittavan tuen antamisen ja erityisen tuen tarpeen tunnistamisen.

”Meillä [erityinen tuki] toimii resurssien rajoissa, mitä meillä on tämä erityisopettajan antama tuki, mutta sitäkään ei ole tietenkään tarpeeksi. Ammatillisella puolella ei oo sitä resurssia tarpeeksi. Siellä se jää ontumaan. Opettajat kaipais, että he saisivat tehdä sitä paljon enemmän. Ei ole mahdollisuutta.”

Tuki ei aina myöskään osu aina oikeaan hetkeen. Esimerkiksi työpaikoille toivotaan lisää ohjausosaamista. Ammatillisilla erityisopettajilla tai ohjaavilla opettajilla ei ole tarpeeksi aikaa työpaikoilla käymiseen ja ohjaamiseen. Erityisesti työssäoppimisen alkuvaiheeseen kaivataan nykyistä enemmän tukea ja ohjausta.

Myös jatkuvaa hakua kuvataan hankalaksi resurssien oikea-aikaisuuden kannalta. Haastateltavat eivät vielä tiedä, miten eri vaiheissa olevia opiskelijoita pystytään tukemaan yhdenvertaisesti ja oikealla hetkellä.

Ohjauksen ja tuen kehittämissuhteet voidaan jakaa karkeasti kahteen ryhmään: kouluinklusiota tai koulutuksen kaksoisjärjestelmää tukeviin ehdotuksiin. Molempiin erityisen tuen järjestämisen muotoihin kaivataan enemmän resursseja. Pienryhmäopetus on yksi ei-inklusiivisista ehdotuksista:

”Tuen tarve voi olla niin mittava, että me ei pystytä niin järeitä tukitoimia järjestämään, mitä nuori tarvis. Tavallaan siellä [peruskoulussa] jo käytäis ammatinvalintaohjausta kokonaisvaltaisesti, että huomioitais niitä rajoitteita. – – Aika usein käy niin, että esimerkiksi valmentava koulutus olisi ollut paljon järkevämpi sen peruskoulun jatkeeksi, että olis ollut aikaa kypsyä ja miettiä niitä

valintoja ja kokeilla niitä ihan käytännössä. Jos nyt sais piikin auki, niin pysyviä pienryhmiä kaivattais, että voitais se opiskelu aloittaa sellaisessa pienryhmässä ja joka suurin piirtein pysyis samana.”

”Se olis hienoa, jos miettii tätä meidänkin taloa, että olis pienryhmiä. Meillähän ei oo tällaisia.”

Inklusiivista koulun puolesta puhuvat haastateltavat kertoivat, että kokoaikaisten erityisopettajien tulisi siirtyä konsultoivaan ja jokaisen opettajan ohjausosaamista tulisi kehittää. Koulutuksen järjestäjät ovat voineet panostaa sisäisiin koulutuksiin, joiden avulla on yritetty saada opetusta entistä inklusiivisemmaksi. Erityisen tuen muoto riippuu oppilaitoksen tahtotilasta ja käytettävistä resursseista.

”Me halutaan, että se tuki on siellä siinä sen omassa ryhmässä. Tosin tiettenkin sitten voidaan jakaa, tehdä samanaikaisopetusta ja muuta, mutta siihen suuntaan pitäis mennä. Ryhmissä on monta muuta, jotka tarvis tukea, mutta heillä ei oo vaan nyt sitä erityisen tuen päätöstä, koska me joudutaan tekee sitä rajanvetoa, et me ei voida sitä kaikille tehdä.”

Aikaa ja resursseja toivotaan lisää erityisen tuen toteuttamiseen. Toisen asteen ammatillinen koulutus on kohdannut niin suuria muutoksia, että henkilökunta kokee olevansa väsynyt. Väsymys heijastuu opiskelijoihin. Tilannetta ei helpota se, että rahoitusta on leikattu satoja miljoonia euroja. Erityistä tukea ei ole mahdollista kehittää, jos suurikokoisia ryhmiä on paljon ja henkilökuntaa on vähän.

”Meillä on tullut päällekkäin liikaa, että meillä ihmiset alkaa olla niin väsyneitä. Väsymys heijastuu herkästi sitten opiskeluhuoltoon ja kaikkiin tämmösiin, kun monesti ei jakseta ongelmia, vaan ne helpommin sysätään johonkin toisaalle, et hoitakaa te.”

Erityinen tuki ei toimi, jos opiskelijalla ei ole tarpeeksi lähiopetusta ja osaavaa ohjausta. Lähiopetuksen väheneminen nähdään hankalana. Perusopetuksesta tulleet nuoret eivät ole välttämättä valmiita ottamaan vastuuta itsenäisestä opiskelusta. Etenkin erityistä tukea tarvitsevalle se voi olla haastavaa. Ammatillisen koulutuksen lisäksi toisella asteella on tärkeää saada tukea aikuiseksi kasvamisessa.

”Mut se semmonen huolenpitäminen, ei noi 15-16-vuotiaat osaa itse pitää itsestään huolta. Tää on enemmän kasvattamista kuin ammatin opettelua varsinkin alkuvaiheessa.”

5. Johtopäätökset

Ammatillisen koulutuksen reformia on käsitelty paljon mediassa ammatillisen koulutuksen lain tultua voimaan 1.1.2018. Turhautuneita ulostuloja on tullut niin ammatillisen koulutuksen opettajilta kuin opiskelijoiltakin. Opetus- ja kulttuuriministeri Sanni Grahn-Laasonen on joutunut puolustelemaan reformia esimerkiksi A-studiossa.

Amisopetus retuperällä? -A-studiossa (2018) Stadin ammattiopiston opettaja Rauni Murtovaara-Nikkinen kritisoi lähiopetuksen vähentymistä ammatillisessa koulutuksessa. Murtovaara-Nikkisen mielestä myös ryhmäytyminen on vaikeutunut, koska opiskelijat etenevät omaan tahtiinsa ja koulutuksen voi aloittaa ympäri vuoden. Hänen mielestään leikatut resurssit näkyvät esimerkiksi siinä, että työpaikoilla oppiminen ei ole tarpeeksi tuettua.

Tampereen seudun ammattiopiston opiskelijajyhdistys TreQ ry:n puheenjohtaja Joni Mutila on Aamulehden (2018) haastattelussa samaa mieltä Murtovaara-Nikkilän kanssa. Mutilan mukaan amisreformi tuntuu auttavan niitä, jotka pystyvät muutoinkin omatoimiseen opiskeluun. Läsnaoloa voi olla vain muutama tunti päivässä eikä oppitunteja ole välttämättä joka arkipäivä. Erityistä tukea tarvitsevalle opiskelijalle itsenäinen työskentely on haastavaa ilman tarpeellisia tukitoimia.

Aineistosta esille nousseet ongelmat ja kysymykset ovat pitkälti samoja, mitä Murtovaara-Nikkinen ja Mutila olivat huomanneet ammatillisen koulutuksen uudistuksesta. Resursseja ei ole tarpeeksi, opiskelu on liian itsenäistä eikä työpaikoilla oppimista ole tuettu tarpeeksi.

Ammatillisen koulutuksen reformin vaikutuksia on vaikea arvioida näin uudistuksen alussa, koska siirtyminen uudenaikaiseen järjestelmään on edelleen käynnissä. Uudistus on prosessi, jonka tuloksia ei vielä tiedetä. Kaikki haastateltavat olivat tästä samaa mieltä.

Kaikenlaiset uudistukset vaativat onnistuakseen resursseja. Ammatillisesta koulutuksesta leikkaaminen ei tee reformia helpoksi. Uudistuksen tarkoituksena on myös ollut järjestää ammatillinen koulutus niin, että käytettävissä olevat resurssit riittävät, mutta tällä hetkellä vaikutusta ei ole nähtävissä. Erityistä tukea tarvitsevien opiskelijoiden kannalta reformissa näyttää olevan paljon haasteita, mutta toisaalta se on tuonut myös jotain hyvää.

Ammatillisen koulutuksen järjestäjien rahoitus perustuu aiempaa enemmän tehokkuuteen ja vaikuttavuuteen, joita mitataan tutkintojen suoritusmäärällä ja työllistymisellä tai jatko-opintoihin siirtymiselle opintojen jälkeen. Erityistä tukea tarvitsevat nuoret jättävät opintonsa useammin kesken kuin muut, ja erityisesti kehitysvammaisten ihmisten työllistymisessä on ongelmia.

Suomessa on noin 25 000 työkäistä kehitysvammaista ihmistä, joista vain 400-500 on palkkatöissä tai tuetusti työllistynyt. Kehitysvammaliitto (2019) arvioi, että työkäisistä kehitysvammaisista ihmisistä 3000 olisi työllistettävissä palkkatyöhön oikeanlaisella tuella. Koulutuksen järjestäjien näkökulmasta erityistä tukea tarvitsevia ei ole kovin tehokasta tai tuottavaa ottaa opiskelemaan nykyisten tilastojen valossa.

Koulutuksen järjestäjillä on vastuu hakijan ohjauksessa, jos hakija ei pääse oppilaitokseen opiskelemaan. Ohjauksivastuu on erittäin hyvä erityistä tukea tarvitsevien nuorten kannalta, jotta he eivät putoa yhteiskunnan turvaverkoista ja jää ilman tukea. Toisaalta ohjauksen laatua on vaikea valvoa, ja se voi vaihdella paljon oppilaitoksittain, koska ohjaus on koulutuksen järjestäjän vastuulla.

Henkilökohtaisen osaamisen kehittämissuunnitelma on antanut uuden työkalun erityisen tuen tarpeen tunnistamiseen ja tiedonvälitykseen esimerkiksi koulutustyöpaikalle. Haastateltavien mielestä on tärkeää, että jokainen opiskelija kohdataan yksilönä ja osaaminen kartoitetaan. Silloin myös tukitoimet voidaan määritellä yksilöllisesti.

Vastuu tuen tarpeen havainnoinnista ja tuen antamisesta jää yleensä vastuuopettajille, ammatillisten aineiden ja yleissivistävien aineiden opettajille, koska erityisopettajat eivät ole aina tunneilla mukana. Opettajilla pitäisi siis olla melkein sama asiantuntemus kuin erityisopettajilla. Tulevaisuuden haasteena onkin, miten erityisopettajat onnistuvat muiden opettajien ohjaamisessa ja erityisen tuen koordinoimisessa.

Monet haastateltavista olivat pienryhmien kannalla. Aineiston perusteella resurssit eivät riitä erityisen tuen toteutukseen ainakaan niin, että tukea olisi saatavilla kaikissa ammatillisen koulutuksen vaiheissa tarvittaessa. Pienryhmäopetus erityistä tukea tarvitseville opiskelijoille onkin varmasti parempi vaihtoehto kuin ei tukea ollenkaan. Erityisen tuen toteutuksesta vastuussa olevien koulutuksen järjestäjien tulisikin miettiä perustavanlaatuisia kysymyksiä kouluinkluusiosta. Rakennetaanko kaikille yhteistä koulua vai pidetäänkö yllä opiskelun kaksoisjärjestelmää?

Ammatillisen koulutuksen reformi ei ole lisännyt haastattelujen mukaan erityisen tuen toteutumista työpaikoilla, vaikka oppiminen työpaikoilla on lisääntynyt. Yksi selitys siihen on resurssien vähyys. Ammatillisen koulutuksen rahoitus ei riitä tällä hetkellä kaikkeen tarvittavaan tukeen. On huolestuttavaa, jos esimerkiksi erityisen tuen päätöstä ei tehdä sen takia, että resurssit eivät riitä.

Tuen vähyys ylläpitää koulutuksen ja työelämän kaksoisjärjestelmää. Koska tukea työpaikoille ei juuri tule, haastattelujen perusteella opettajat valikoivat sopivat työpaikat tai järjestävät koulutustyöpaikan oppilaitoksen omiin tiloihin. Sijoittuminen työelämään voi olla hankalaa, jos

kontakteja niin sanotusta oikeasta työelämästä ei tule. Nivelvaihe opinnoista työelämään kaipaa haastateltavien mukaan kehittämistä. Oppilaitosten tulisi seurata erityistä tukea tarvinneiden valmistuneiden opiskelijoiden sijoittumista työelämään entistä järjestelmällisemmin.

Kuten totesin aikaisemmin, inklusioajattelu ja koulutuspolitiikka ovat lähentyneet jonkin verran ammatillisen koulutuksen reformin myötä. Kouluinklusiolla ei saisi kuitenkaan tavoitella säästöjä, koska silloin vaarana on, että tukea ei ole tarjolla riittävästi. Ammatillisten oppilaitosten asenneilmasto ja käytännöt eivät ole pysyneet inklusiokehityksessä mukana selvityksen perusteella. Asennemuutos voi kuitenkin tapahtua hiljalleen lakien muuttumisen myötä, mutta käytäntöjen muuttamiseen tarvitaan myös resursseja.

6. Lähteet

A-studio (2018), *Amisopetus retuperällä?*. Esitetty 9.10.2018 klo 21.05 (kesto 28min.). YLE TV1.

European Agency for Development in Special Needs Education (2012), *Special Needs Education Country Data 2012*. Saatavissa <https://www.european-agency.org/resources/publications/special-needs-education-country-data-2012>, luettu 12.12.2018.

Hakala, Juha T. & Marjaana Leivo (2015), ”Inklusioideologian ja koulutuspolitiikan jännitteitä 2000-luvun suomalaisessa peruskoulussa”, *Kasvatus & Aika* 9 (4), 8–23.

Hirvonen, Maija & Raija Pirttimaa (2016), *From special tasks to extensive roles: the changing face of special needs teachers in Finnish vocational further education*. *Journal of Research in Special Educational Needs*, 10/2016, Vuosikerta / Sarjan osa 16, Numero 4.

Kerola, Jaana (2018), *Amisreformi haastaa rajusti opiskelijoita*, Aamulehti N:o 282, A4-A5. Uutinen.

Kokko, Tiina, Elina Kontu, Raija Pirttimaa & Lauri Rätty (2015), ”Vaikeimmin kehitysvammaisten lasten opetus ennen ja nyt”. Teoksessa Jahnukainen, Markku, Elina Kontu, Helena Thuneberg & Mari-Pauliina Vainikainen (toim.), *Erytisopetuksesta oppimisen ja koulunkäynnin tukeen*, 181. Jyväskylä: Jyväskylän yliopistopaino.

Kuntatyönantajat (2018), Kunnallinen opetushenkilöstön virka- ja työehtosopimus. Saatavissa <https://www.kt.fi/sopimukset/ovtes>, luettu 12.12.2018.

Laki ammatillisesta koulutuksesta 531/2017.

Nuorisotakuu (2018), *Tietoa nuorisotakuusta*. Saatavissa <https://nuorisotakuu.fi/tietoa-nuorisotakuusta>, luettu 18.10.2018.

Ohjaamot (2018), *Mikä on ohjaamo?*. Saatavissa <https://ohjaamot.fi/mika-on-ohjaamo-1>, luettu 25.10.2018.

Opetushallitus (2018a), Toisen asteen ammatillisen koulutuksen reformi. Saatavissa http://www.oph.fi/download/171627_toisen_asteen_ammattillisen_koulutuksen_reformi.pdf, luettu 18.10.2018.

Opetushallitus (2018b), Entistä useampi ei suorita ammatillista perustutkintoa loppuun – tukea kohdennettava yhä yksilöllisemmin. Saatavissa

https://www.oph.fi/ajankohtaista/tiedotteet/101/0/entista_useampi_ei_suurita_ammattillista_tutkinto_a_loppuun_-_tukea_kohdennettava_yha_yksilollisemmin, luettu 25.10.2018.

Opetushallitus (2018c), Ammatillisen koulutuksen reformi – Tietopaketti ohjaajille. Saatavissa https://www.oph.fi/download/189707_infopaketti_reformista_ohjaajille.pdf, luettu 18.1.2018.

Opetushallitus (2005), Laatu erityisopetukseen vai yleisopetukseen?. Saatavissa https://www.oph.fi/download/47287_laatuao.pdf, luettu 17.1.2019.

Opetus- ja kulttuuriministeriön asetus ammatillisen koulutuksen rahoituksen laskentaperusteista 682/2017.

Opetus- ja kulttuuriministeriö (2018a), *Ammatillisen koulutuksen reformi*. Saatavissa <https://minedu.fi/amisreformi>, luettu 18.10.2018.

Opetus- ja kulttuuriministeriö (2018b), *Ammatillisen koulutuksen rahoituksen uudistus*. Saatavissa <https://minedu.fi/rahoituksen-uudistus>, luettu 25.10.2018.

Saloviita, Timo (2018) *How common are inclusive educational practices among Finnish teachers?*, International Journal of Inclusive Education, 22:5, 560-575.

Tilastokeskus (2018), *Yhä useampi peruskoululainen sai tehostettua tai erityistä tukea*. Saatavissa http://tilastokeskus.fi/til/erop/2017/erop_2017_2018-06-11_tie_001_fi.html?ad=notify, luettu 25.10.2018.

UNESCO (1994), The Salamanca Statement and Framework for Action on Special Needs Education. ED-94/WS/18.

Valtioneuvosto (2015), *Ratkaisujen Suomi – Pääministeri Juha Sipilän hallituksen strateginen ohjelma*. Saatavissa https://valtioneuvosto.fi/documents/10184/1427398/Ratkaisujen+Suomi_FI_YHDISTETTY_netti.pdf, luettu 20.12.2018.

Yhdistyneet kansakunnat (2006), *Yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista*. Hyväksytty YK:n yleiskokouksessa 13.12.2006. A/RES/61/106.

Liite 1: Haastattelukutsu

Hyvä vastaanottaja,

olen harjoittelussa Kehitysvammaisten Tukiliitossa vaikuttamistoiminnan osastolla ja teen selvitystä ammatillisen koulutuksen reformin ensivaikutuksista erityistä tukea tarvitseviin opiskelijoihin. Selvitys on kohdistettu ammatillisen koulutuksen järjestäjille, joilla ei ole vaativan erityisen tuen järjestämistä edellyttävää tehtävää järjestämisluvassa.

Haastattelussa kysyn kysymyksiä erityisen tuen saaneiden opiskelijoiden opiskelusta, ohjauksesta ja tuen toteuttamisesta. Haastattelu kestää noin puoli tuntia.

Kerään aineiston yksilöhaastatteluilla ammattioppilaitoksissa toimivilta opinto-ohjaajilta, erityisopettajilta ja erityisen tuen ohjauskoordinaattoreilta. Selvitykseen osallistuminen merkitsee haastattelua joko minun tai muun Kehitysvammaisten Tukiliiton henkilökuntaan kuuluvan kanssa. Haastattelut toteutetaan viikoilla 41-44 omassa toimipisteessänne. Vastaukset käsitellään luottamuksellisesti eikä henkilöllisyytenne paljastu muille valmiista katsauksesta. Katsausta käytetään Kehitysvammaisten Tukiliiton toiminnassa ja koulutuksessa.

Jokainen haastatteluun osallistuminen on tärkeä, sillä otos on pieni ja katsaukseen valitut ammatillisen koulutuksen järjestäjät edustavat maantieteellistä aluetta. Vastaattehan mahdollisimman pian minulle sähköpostilla, jos haluatte osallistua selvitykseen, että voimme sopia haastatteluajankohdan.

Kiitos ajastanne!

Ystävällisin terveisin,

Tuuli Tomperi

Osallisuuden harjoittelija

Kehitysvammaisten Tukiliitto

Liite 2: Haastattelukysymykset

1. Kuinka iso osa opiskelijoistanne on saanut erityisen tuen päätöksen?
 - a. erityisen tuen tarve on ollut tiedossa ennen opintojen alkua (esim. perusopetuksessa tehty HOJKS)
 - b. erityisen tuen tarve on käynyt ilmi opintojen aikana
2. Oletatteko, että ammatillisen koulutuksen reformi vaikuttaa erityistä tukea tarvitsevien sisäänpääsyyn oppilaitoksessanne?
3. Minkälaisia menetelmiä käytätte tuen tarpeen tunnistamiseen?
4. Millä eri tavoin erityinen tuki on toteutettu oppilaitoksessanne?
5. Miten erityisen tuen päätöksen saaneiden opiskelijoiden työpaikoilla järjestettävä opetus (oppisopimus ja koulutussopimus) on järjestetty?
6. Miten ammatillisen koulutuksen reformi on vaikuttanut siihen?
7. Mitä resursseja erityisen tuen päätöksen tekemiseen ja sen vaikutuksen kirjaamiseen HOKSiin on varattu?
8. Arvioi ohjauksen ja tuen toimivuutta oppilaitoksessanne.
9. Miten erityisen tuen päätöksen saaneet valmistuneet opiskelijat sijoittuvat työelämään?
10. Miten erityistä tuen päätöksen saaneiden opiskelijoiden tukea ja ohjausta tulisi kehittää?